

ŞƏHİD KONSEPTİNƏ İLKİN BAXIŞ VƏ ONUN BƏŞƏRİ MAHİYYƏTİ**Firəngiz Mirbaba qızı Hadi***AMEA-nın akademik Ziya Bünyadov**adına Şərqşünaslıq İnstitutunun**fəlsəfə doktoru proqramı üzrə əyani doktorantı***ORCID:** 0009-0002-4756-085X**E-mail:** hadifirangiz@gmail.com<http://www.doi.org/10.62706/bqiz.2025.v25.i4.14>**Açar sözlər:** *şəhid, konsept, etimologiya, türk düşüncə modeli, İslam, Xristianlıq***Ключевые слова:** *шахид, концепт, этимология, тюркская модель мышления, ислам, христианство***Key words:** *martyr, concept, etymology, Turkic model of thought, Islam, Christianity*

Konsept şərti mental strukturdur; o, təfəkkürdən ayrı təsəvvür olunmayan koqnitiv statusa malikdir; mədəniyyət ünsürlərinin mental proyeksiyasıdır.

Konsept – insan şüuruna mənsub olub, fikir fəaliyyətinin qlobal vahidi, dərkətmənin kvantativ strukturlaşmasıdır. O, kollektiv şüur vahididir, etnokulturoloji səciyyəyə malikdir [4, s.4].

Əlavə olaraq, Mayıl Əsgərov qeyd edir ki, “Dil - ünsiyyət zamanı okkazional şəkildə yaranan dil struktur vahidlərinin və söyləmlərin əks etdirdiyi gerçəklik elementinin yaddaşdakı intellekt obrazları ilə birləşməsidir [1 s.276]. Onun fikrincə, dili ümumi sistem kimi qəbul edə bilmək üçün qaynaq mahiyyəti daşıyan bütün dil struktur vahidlərini, ikincisi, onları ətraf aləmə yönəldən mexanizm kimi çıxış edən nitqyaratma funksiyasını, bu yolda fəaliyyət axınının cərəyan etdiyi xətləri əmələ gətirən qrammatik formalardan ibarət paradigmlər silsiləsini və son olaraq beyin aktivliyini kompleks şəkildə nəzərə almaq lazımdır. Beyin aktivliyi, yəni fikir və mülahizələr dəyişdikcə onu əks etdirən nitq və nitqin qurulmasını təmin edən dil sistemi daxilində müəyyən dyişikliklər baş verir. Bu deyilənlərdən hətta belə bir nəticəyə də gəlmək mümkündür ki, dil daim dəyişən, inkişaf edən və hərəkətdə olan aktiv sistemdir. O, insanın koqnitiv fəaliyyətinin tərkib hissəsidir. Mahiyyət etibarilə nitq fəaliyyəti, onun təmin edən dil və insan təfəkkürü ayrılmaz şəkildə bir-biri ilə bağlıdır.

Məqalədə *şəhid* konseptinin mənşəyi və etimologiyası ilə bağlı irəli sürülən müxtəlif fikir və mülahizələri nəzərdən keçirəcəyik. Məlumdur ki, müasir türk düşüncə modelində şəhidlik insanın yüksəltdiyi ən uca zirvədir. Bütün şəhidlərin məkanı və cəmiyyətin gözündə dəyəri eyni olsa da, bu zirvəyə aparan yol və üsullar müxtəlifdir. İctimai əhəmiyyət daşıyan bir iş və ya amal uğrunda vuruşarkən şəhid olmaq şəhidliyə aparan yollardandır. Türk düşüncə modelinə görə tarix boyu vətən və din uğrunda aparılan müharibələrdə şəhid olan və canından keçən şəxslərin hamısı istisnasız olaraq şəhidlik mərtəbəsinə yüksəlmişdir. Müasir Azərbaycanın ən son tarixində baş verən Birinci Qarabağ Müharibəsi və 44 gün davam edən İkinci Qarabağ Müharibəsində və ya Vətən Müharibəsində canından keçənlərin də hamısı Vətən Müharibəsi şəhidləridir.

Əlavə edə bilərik ki, başqalarını yaşatmaq üçün, kimi və ya nəyi isə durdurmaq üçün özünü şəhid etmək, yaxud da ictimai əhəmiyyət daşıyan bir həyat yaşayarkən şəhid olmaq kimi yollar da şəhidlik zirvəsinə aparan alternativ yollardır. Bütün bu yollardan yalnız, seçilmiş insanlar

keçə bilər və yalnız, seçilmişlər şəhidlik zirvəsinə yüksələ bilər.

Şəhid sözü mənşəcə ərəb dilinə məxsusdur, təkdə işlənərkən شهيد *şəhid* formasına, cəmdə işlənərkən شهداء *şühəda* formasına malik olur. Ərəb dilində *şəhadət* sözü *şahidlik*, *şəhid* sözü isə *şahid* deməkdir və inam, etiqad, yaxud da din uğrunda ölənlər şəxs mənası ifadə edir. Amma bu günlərdə türk dillərində *şəhadət* sözü qeyd edilən ilkin mənasını itirmək üzrədir. Həmin mənanı ifadə etmək üçün müasir türk dillərinin bəzilərində eyni kökdən əmələ gələn *şahid* sözündən, bəzən isə qədim türk sözü olan *tanık* sözündən istifadə olunur.

“Şəhid” konsepti və ya bu anlayışı ifadə edən söz, demək olar ki, bütün səmavi dinlərdə vardır. Müxtəlif millətlərdə şəhid olan insanlara fərqli adlar verilsə də, onlara fərqli münasibətlər göstərilərsə də, nəticə olaraq onların hamısı şəhiddir.

Xristian dinində də şəhadət anlayışı mövcuddur. Xristianlar öz şəhidlərinə bəzən *əzabkeş*, bəzən *böyük əzabkeş*, bəzən *əziz*, bəzən *əzizə*, bəzən isə *müqəddəs* adı verirlər. Bir qayda olaraq, xristianlar Vətən uğrunda gedən müharibələrdə ölənləri deyil, daha çox dini inancına görə zülm edilib əzab-əziyyət verilərək öldürülən din xadimlərini şəhid, *əzabkeş*, *əziz* və ya *müqəddəs* adlandırırlar. İlk xristian şəhidlərinin böyük əksəriyyəti Roma İmperiyası daxilində xristianlığı yayan şəxslər olmuşlar.

“Şəhid” islam dinində Allah yolunda ölmüş bir müsəlmana verilən ad və ya məqamdır. İslam aləmində *şəhid* sözünə tez-tez rast gəlinir və qeyd edilir ki, onlar bütün günahlarından əbədiyyən xilas olacaqlar və onların axirətdəki məqamları digər insanlardan daha üstün olacaqdır. Quranda Bakara surəsinin 154-cü ayəsində deyilir: Allah yolunda öldürülənlərə “ölülər” deməyin. Xeyr, onlar diridirlər. Ancaq siz bunu bilməzsiniz.

İslam dinində çoxsaylı məzhəblər vardır. Onlardan biri olan Hənəfi məzhəbinə məxsus olan alimlər belə iddia edirlər ki, şəhidliyin 3 növü vardır [7]:

- Dünya və Axirət üçün şəhid olanlar,
- Axirət üçün şəhid olanlar,
- Dünya üçün şəhid olanlar.

Dünya və Axirət şəhidləri – İslam dini üçün savaşlarda və ya inanclarına görə verilən işgəncələr nəticəsində ölənlər, yaxud da öldürülən şəxslərdir. Bəzən məhz bu şəxsləri əsl *şəhid* kimi qəbul edirlər. Bəzən belə də qeyd olunur ki, əsl şəhidlərdə bu cəhətlər mütləq şəkildə olmalıdır:

- müsəlman olmalıdır,
- mükəlləf olmalıdır,
- təmiz olmalıdır,
- zülmə məruz qalaraq öldürülməlidir,
- yaralandığı yerdə şəhid olmalıdır,
- qan bədəli olmamalıdır.

Axirət şəhidləri – İslam dininə etiqad etdiyinə görə fiziki cəhətdən zülm görən və bu əzabların nəticəsində ölənlər şəxslərdir. Bu şəxslər öldükdən sonra digər şəxslər tərəfindən şəhid kimi qəbul edilməsələr də, axirətdə onlar şəhid hesab edilirlər və şəhidlərlə eyni məqamda olurlar.

Müasir dövrdə şəhid sözü və ya anlayışı müxtəlif millətlər arasında və ya cəmiyyətlərdə fərqli mənə tutumuna sahibdir. Türk xalqları arasında şəhid anlayışı ilkin dini mənadan qismən uzaqlaşmışdır. Müasir türk dövlətləri dini dövlət deyil, dünyəvi dövlət olduğuna görə, bu gün türk respublikalarında şəhid adı vətəninə, xalqına, millətinə müdafiə edərkən ölənlər, həlak olan şəxslərə verilir. Bu səbəbdən müasir dövrdə şəhid və ya şəhid olmaq kimi söz və ifadələrlə bağlı

lüğətlərdə verilən izahlar da ilkin izah və şərhəldən qismən fərqlənir.

“Şəhid” – yüksək amal, məslək, əqidə yolunda ölə, həlak olan, canını fəda edənlərdir.

“Şəhid olmaq” – yüksək amal, əqidə, məslək yolunda canını fəda etmək, həlak olmaq, ölmək deməkdir.

Azərbaycanda Birinci Qarabağ müharibəsində 12 minə yaxın, İkinci Qarabağ müharibəsində isə 3 minə yaxın olmaqla, ümumilikdə 15 minə yaxın hərbi qulluqçu: əsgər, çavuş, gizir və zabit şəhid olmuşdur. Mülki şəxslər arasındakı itki də, demək olar ki, hamısı Birinci Qarabağ müharibəsinə aid olmaq şərti ilə, təxminən elə bu qədərdir. Həyatını itirən bu insanlar haqqında danışarkən, onlar bir qayda olaraq *şəhid* adlandırılır.

Azərbaycan Silahlı qüvvələrinin and yeri sayılan Mübariz İbrahimov, Alı Mustafayev, Allahverdi Bağirov, Polad Həşimov, Xudayar Yusifzadə, Albert Aqarunov, Viktor Seryogin kimi Vətən övladları bütün Azərbaycan xalqının gözündə şəhidliyin simvolu və zirvəsidir.

Son yüzillik ərzində bir çox dəyərlərdə köklü dəyişmələr baş verib. Ən qədim dövrlərdən bu yana bütün dünyada ictimai-iqtisadi formasıyalar dəyişdiyi kimi, konkret anlayış və hətta dəyərləndirmə meyarlarının özünə münasibət də dəyişib. Əvvəldə də qeyd etdiyimiz kimi, bir zamanlar *əsl şəhid* hesab edilmək üçün ən vacib meyar müsəlman olmaq idi. Müsəlmanlığın bütün tələblərini, ən vacibi isə ibadətlə bağlı tələbləri yerinə yetirmiş olmaq idi. Amma bu günlərdə şəhidliklə bağlı həmin tələbə münasibət bir qədər dəyişmişdir.

Məlumdur ki, müsəlman olan və vətəni üçün ölə hər kəs şəhiddir. Müasir dövrümüzdə Azərbaycan şəhidləri sadəcə azərbaycanlılar və ya islam dininə etiqad edən müsəlmanlar deyil. Çoxdini və çoxmillətli Azərbaycan Respublikasının Musəvi və Xristian dininə mənsub olan yəhudi, rus və başqa millətlərdən olan şəhidləri də vardır.

Musəvi dininə və yəhudi millətinə mənsub olan şəhidimiz Albert Aqarunov Birinci Qarabağ müharibəsi zamanı könüllü olaraq cəbhəyə getmişdir. O, tank birqadasının tərkibində bir çox döyüşlərdə iştirak etmişdir. Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin kapitanı olan Albert Aqarunov 7 may 1992-ci ildə Şuşa uğrunda gedən döyüşlərdə şəhid olmuş və ölümündən sonra Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı adına layiq görülmüşdür [2]. Albert Aqarunov bu yüksək ada layiq görülən ilk Azərbaycan hərbiçilərindən biri idi. Albert Aqarunov Azərbaycanın milli qürur simvoluna çevrilmişdir və bütün Azərbaycan xalqı tərəfindən ən çox yad edilən müharibə qəhrəmanlarından biridir.

Xristian dininə və rus millətinə mənsub olan şəhidimiz Viktor Vasilyeviç Seryoginin adını Birinci Qarabağ müharibəsi zamanı hər kəs bilirdi. Hərbi vertolyotun pilotu olan Viktor sərrast atəşlərlə erməni işğalçılarının zirehli texnikalarını sıradan çıxarırdı. 28 yanvar 1992-ci ildə onun idarə etdiyi vertolyot vuruldu. Viktor Vasilyeviç öz canı bahasına vertolyotda olan dinc sakinləri təhlükəsiz yerdə endirdi, onların tələf olmasının qarşısını ala bildi. Amma özü qəhrəmancasına həlak oldu. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 25 noyabr 1992-ci il tarixli 337 sayılı fərmanı ilə Viktor Vasilyeviç Seryogin ölümündən sonra Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı adına layiq görüldü [3].

İslam aləmində şəhidliklə bağlı ilk və əsas şərt odur ki, ölə şəxs mütləq şəkildə müsəlman olmalıdır. Bu mövqedən yanaşılsa, musəvi və xristian dinlərinə mənsub olan şəxslərin həqiqi şəhid hesab olunması mümkün deyil. Amma nəzərə alsaq ki, Azərbaycan dini dövlət deyil və ikinci bir tərəfdən istər Musəvilik, istərsə də Xristianlıq islamdan əvvəl yaransa da, onlar da səmavi dinlərdir. Musəvilik də, Xristianlıq da, İslam da tək olan Allaha etiqadı təbliğ edir. Əgər

bir insan Allahın böyüklüyünü və Onun hər şeyə qadir olduğunu etiraf edirsə, hər şeyin sahibinin Allah olduğunu bilirsə, bunu ivrit, rus, ingilis, ərəb, türk və ya başqa bir dildə etiraf və ifadə etməsinin heç bir fərqi yoxdur. Əslinə qalsa, Allaha şükür, dua və səcdə edən şəxs, ümumiyyətlə, heç bir dilə ehtiyacı yoxdur. Bunu, əgər belə demək mümkündürsə, həmin şəxs *ruh* dili və ya *niyyət* dili ilə, elmi şəkildə desək, fikrin fraqmentləri mahiyyəti daşıyan freymlər vasitəsilə də ifadə edə bilər. Həmin freymlər konseptə çevrilmə mərhələsində söz cildinə bürünür. Bu fikri başqa bir şəxsə ötürmək ehtiyacı yarananda həmin fikir tədricən dil struktur vahidlərindən ibarət olan nitq söyləmi şəklini alır. Həmin ana qədərsə, yəni fikir nitqə çevrilənə qədər hansı milləti təmsil edən şəxsin beynində formalaşırsa formalaşsın, o freymlərdən ibarət olan abstrakt təfəkkürdür və məhz nitqə çevrilmə anında milli mahiyyət qazanır.

Nisbilik nəzəriyyəsi yarandıqdan sonra hər şeyin sadəcə ağ və qara olmadığı sübut edildi. Müəyyən edildi ki, ağın da, qaranın da çoxsaylı çalarları var. Qeyri-səlis məntiq nəzəriyyəsi isə daha irəli gedərək sübut etdi ki, mütləq doğru və mütləq yalan yoxdur. Tam anlaşıma, tam əlaqə, tam başa düşmə kimi anlayışlar da mövcud deyil.

İlkin təmas anında hər kəs aldığı informasiyanı öz potensialı çərçivəsində və öz dünya görüşünə uyğun şəkildə dərk edir. Bu səbəbdən də müəyyən bir informasiyanı və ya nitq söyləmini dinləyən şəxsə ötürmək o demək deyil ki, həmin nitq söyləmini quran və ya danışan şəxsin nəzərdə tutduğu fikir 100% qarşıdakı tərəfə ötürülmüşdür [5].

Eyni fikirləri “şəhid” konseptinə də aid etmək mümkündür. Cəmiyyətdə fərqli düşüncələrə, fərqli inanclara, fərqli dünyagörüşünə, müxtəlif irqlərə və milliyyətə mənsub insanlar olduqca, eyni bir mənanın fərqli çalarlara, eyni bir konseptin müxtəlif dillərdə fərqli adlara malik olması təbii bir haldır. Bu gün Azərbaycan cəmiyyətində və türk dünyasında “şəhid” konseptinə fərqli yanaşmalar, onunla bağlı fərqli izah və şərhlər mövcuddur. Bu konsepti müsbət və ya mənfi bir fenomen kimi şərh edən yüzlərlə elmi əsərlər yazılmışdır. Sadəcə İslam dünyası daxilində deyil, ondan kənarda da bu konseptlə bağlı fərqli fikirlər səslənməkdədir. Şəhidin kimliyi, mahiyyəti və cəmiyyət üçün rolu ilə bağlı çoxsaylı mülahizələr irəli sürülür. Bu səbəbdən də şəhid anlayışına və onun statusuna dəyər verən müxtəlif ölkələrdə xüsusilə İslam dünyasında şəhidin kimliyi ilə bağlı qanuni düzənləmələr mövcuddur.

Məlum olduğu kimi şəhid anlayışı ərəbdilli ölkələrdə yaranmışdır. Buna görə də bəzən belə bir fikir irəli sürülür ki, şəhid haqqında danışan hər kəs mütləq şəkildə ərəb dünyasında bu anlayışla bağlı mövcud olan şərhləri bir əsas, bir bünövrə kimi qəbul etməlidir. Ərəb dünyasında qeyd edilən bu normalardan kənara çıxılmamalıdır. Nəzərə almaq lazımdır ki, zaman keçdikcə hər şey dəyişir. Zaman irəlilədikcə müəyyən anlayışlar da mahiyyətcə dəyişir. Bu gün türk dünyasında “şəhid” anlayışı və konsepti ərəb dünyasında olan “şəhid” anlayışı və konseptindən müəyyən qədər fərqlənir.

Bu gün Azərbaycanda, eləcə də digər türk respublikalarında “şəhid” adı dövlət tərəfindən verilən rəsmi ad və ya statusdur. Hal-hazırda Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinə əsasən aşağıdakı şəxslər şəhid hesab edirlər:

- 1990-cı ilin yanvarında Bakı şəhərində, Lənkəran və Neftçala rayonlarında faciəli hadisələr nəticəsində həlak olanlar [8];
- 11 dekabr 1988-ci ildə Leninskəndə qəzaya uğrayan təyyarədə həlak olmuş şəxslər;
- Azərbaycan Respublikasında 1988-ci ildən 1990-cı ilin yanvar ayınadək olan dövrdə Sovet Ordusunun qeyri-qanuni hərəkətləri və ya maneələri nəticəsində həlak olmuş vətəndaşlar;

- Ermənistanla sərhəd rayonlarında və Qarabağda erməni təcavüzü, habelə ölkənin digər ərazilərində erməni hərbi təxribatı (hücumu, zərbəsi) nəticəsində həlak olmuş və itkin düşmüş mülki vətəndaşlar;

- Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü uğrunda aparılan hərbi əməliyyatlar zamanı həlak olmuş və itkin düşmüş hərbi qulluqçular;

- Azərbaycan Respublikasının azadlığı, suverenliyi və ərazi bütövlüyü ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş digər hadisələrdə, o cümlədən atəşkəs dövründə döyüş şəraitində olan hərbi hissələrdə və ya daxili işlər, dövlət təhlükəsizliyi və xarici kəşfiyyat orqanlarında, habelə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Təhlükəsizlik Xidmətində, Xüsusi Rabitə və İnformasiya Təhlükəsizliyi Dövlət Xidmətində, Strateji Obyektlərin Mühafizəsi Dövlət Agentliyində döyüş tapşırığının və ya döyüş təminatı ilə bağlı tapşırıqların yerinə yetirilməsi üzrə xidməti vəzifəsinin icrası zamanı həlak olmuş, itkin düşmüş və məhkəmənin qərarına əsasən ölmüş hesab edilmiş şəxslər;

- Azərbaycan Respublikasının dövlət sərhədinin mühafizəsi üzrə xidməti vəzifələrinin icrası zamanı həlak olmuş və ya itkin düşmüş hərbi qulluqçular.

Bütün bu şəxslər rəsmi qaydada Azərbaycan Respublikası ərazisində “şəhid” statusuna malikdir. Bütün şəhidlərin varislərinə dövlət tərəfindən qanunla nəzərdə tutulmuş formada müvafiq yardımlar göstərilir.

Bu gün *Türkiyə Respublikası* Qanunvericiliyinə əsasən aşağıda qeyd edilən şəxslər rəsmi şəkildə “şəhid” hesab olunurlar:

- Həqiqi hərbi xidmətdə olan, Vətənin müdafiəsində dayanan və istənilən bir şəkildə həyatını itirən əsgərlər;

- Terrorist hücumu nəticəsində həyatını itirən təhsil, tibb, təhlükəsizlik və başqa sistemlərə məxsus olan şəxslər;

- Xidməti vəzifəsini icra edərkən həyatını itirən polis və yanğınsöndürənlər.

Bütün bu şəxslər dini inanclarından asılı olmayaraq cəmiyyət daxilində və kütləvi informasiya vasitələrində “şəhid” adlandırılır. Onların bir qisminin “şəhid” statusu isə, aid olduqları qurumların Nizamnaməsi və Türkiyə Respublikası Qanunları ilə də dəstəklənir. Həmin şəxslərin varisləri dövlətdən təzminat və yardım almaq hüququ qazanır.

Bunlardan başqa bəzi hallarda dini, siyasi və ideoloji baxışları və ya fəaliyyəti səbəbi ilə öldürülən şəxslər də yaxınları, davamçıları və ya həmkarları tərəfindən “şəhid” adlandırılır.

Buraya qədər deyilənlər əsasında belə bir ilkin nəticəyə gələ bilərik ki, “şəhid” konseptinin ilkin mərhələdə malik olduğu məna tutumu zaman keçdikcə xeyli genişlənmişdir. Bu gün dövlət və millət üçün böyük əhəmiyyət daşıyan bir iş və ya amal uğrunda vuruşarkən həlak olanlar, başqalarını yaşatmaq üçün öz canını əsirgəməyənlər, cəmiyyətə zərər vermə ehtimalı olan şəxsi və ya şəxsləri durdurmaq üçün həyatını qurban verənlər, ictimai əhəmiyyət daşıyan bir həyat yaşayarkən ölənlər şəxslər şəhid hesab olunurlar.

Göründüyü kimi qeyd edilən müddəalar arasında dini yaymaq və ya dini mənsubiyyətinə görə öldürülənlər haqqında heç bir fikir, ümumiyyətlə yoxdur. Ona görə ki, müasir dövrdə dini yaymaq kimi bir fəaliyyət yox səviyyəsindədir və bu fəaliyyətə görə və ya hansısa bir dinə mənsub olduğuna görə heç kim öldürülmür. Dini yaymaq və ya qorumaq üçün vuruşmağa da ehtiyac yoxdur. Yəni dünyəvi dövlətlərin üstünlük təşkil etdiyi bir dünyada din üçün savaşımaq mümkün də deyil.

Şəhid konsepti tarixi inkişafı boyu həm dini, həm də ictimai-fəlsəfi mənə tutumları ilə zənginləşmiş və dəyişmişdir. İlk mərhələlərdə şəhidlik yalnız dini inanç və etiqad uğrunda ölümü ifadə edirdisə, zaman keçdikcə bu anlayışın məzmunu genişlənmiş, dünyəvi dövlətlərdə ictimai əhəmiyyət daşıyan amal və dəyərlər uğrunda həyatını fəda edən şəxsləri də əhatə etməyə başlamışdır. Müasir türk düşüncə modelində və Azərbaycan reallığında şəhid anlayışı vətən, xalq və dövlətin müdafiəsi ilə sıx bağlıdır.

Müxtəlif dinlərdə və mədəniyyətlərdə şəhid anlayışına fərqli yanaşmalar olsa da, ümumi mənə eyni olaraq qalır: şəhidlik – yüksək amal uğrunda canından keçməkdir. Bu səbəbdən, istər İslamda, istər Xristianlıqda, istərsə də digər inanclarda şəhidlik cəmiyyətin mənəvi dayaqlarından biri kimi qəbul olunur.

Azərbaycanın müasir tarixi göstərir ki, şəhidlik yalnız dini kimliklə məhdudlaşmır. Çoxmillətli və çoxdinli Azərbaycan cəmiyyətində yəhudi, xristian və digər etnik-dini mənsubiyyətə malik insanların da şəhidlik zirvəsinə yüksəlməsi, bu anlayışın ümumbəşəri mahiyyətini bir daha təsdiqləyir.

Beləliklə, şəhid konsepti təkcə dini və ya milli sərhədlərlə izah olunmayan, insanlığın yüksək mənəvi dəyərlərindən birinə çevrilmişdir. Onun mahiyyəti zaman və məkan daxilində dəyişsə də, əsas qayə – uca amal uğrunda fədakarlıq etmək – sabit olaraq qalır.

Problemin aktuallığı. “Şəhid” konsepti müasir Azərbaycan cəmiyyətinin mənəvi dayaqlarından biri olmaqla yanaşı, həm də milli özünüdərk, kollektiv yadda və ictimai kimlik üçün fundamental əhəmiyyətə malikdir. Qarabağ müharibələri və Azərbaycan tarixində baş verən digər mühüm hadisələr şəhid anlayışını hüquqi və ideoloji cəhətdən dəyərləndirilməsini zəruri edir. Həm də koqnitiv səviyyədə araşdırılıb dəyərləndirilməsinə imkan yaradır. Problem qloballaşma, dünyəvilik və çoxmədəniyyətlik şəraitində aktualdır. Bununla yanaşı, “şəhid” anlayışının genişlənməsi və transformasiyası bu problem elmi baxımdan da aktualdır.

Problemin elmi yeniliyi. Məqalədə şəhid konsepti yalnız dini aspektdə araşdırılmır. Burada koqnitiv-lingvistik, mədəni və etnososioloji kontekstdə yanaşma da təqdim edilir. “Şəhid” anlayışının genişlənməsi və transformasiyasının elmi baxımdan aktuallığı qeyd edilir. Konseptin mental struktura çevrilməsi, kollektiv şüurda formalaşma mexanizmləri və müxtəlif dillərdə semantik variasiyaları yeni elmi nəticələr kimi çıxış edir. “Şəhid” konseptinin elmi əsaslandırılması problemin elmi yeniliyini əhatə edir.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. “Şəhid” konseptinin koqnitiv səviyyədə araşdırılması onun tədris materiallarında, elmi-analitik tədqiqatlarda, mədəniyyətşünaslıq və dinşünaslıq sahələrində istifadə imkanlarını genişləndirir. Aparılan araşdırmanın nəticələri təhsil proqramında milli-mənəvi dəyərlər, konseptual semantika və kulturologiya kimi mövzuların tədrisinə uyğunlaşdırıla bilər.

Ədəbiyyat

1. Əsgərov M.B. Linqvopsixologiya və ya dilin psixologiyası. Bakı, “Elm və təhsil”, 2011, 308 s.
2. Zeynalov R. Aqarunov Albert Aqarunoviç //Zeynalov R. Azərbaycanın Milli Qəhrəmanları, 1996. s.32.

3. Zeynalov R. Senyuşkin Sergey Aleksandroviç: //Zeynalov R. Azərbaycanın Milli Qəhrəmanları, 1996. s.13.
4. Бабушкин А.П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка. Воронеж: Изд-во ВГУ, 1996, 103 с.
5. Khanbutayeva, L.M. The role of equipments in decoding of the sentence. "British Journal for science and economic research" Volume 3, 2018, p.19-28.
6. Larsen-Freeman, D. Reflecting on the cognitive-social debate
7. <https://tr.wikipedia.org/wiki/%C5%9Eehit>
8. https://az.wikipedia.org/wiki/Lənkəran_hadisələri

F.M.Hadi

**Şəhid konseptinə ilkin baxış və onun bəşəri mahiyyəti
Xülasə**

Məqalədə "şəhid" konseptinin tarixi inkişafı, etimoloji kökləri və müxtəlif dini-mədəni sistemlərdə aldığı semantik yüklər araşdırılır. Şəhid anlayışının ilkin mərhələdə dini inanc və etiqad uğrunda ölümü ifadə etdiyi, lakin zaman keçdikcə bu anlayışın mənasının genişlənərək ictimai, milli və dövlətçilik ideyaları ilə sıx bağlı bir statusa çevrildiyi göstərilir. Müasir türk düşüncə modelində, xüsusilə Azərbaycan reallığında şəhidlik yüksək amal və fədakarlığın zirvəsi kimi qəbul olunur. Məqalədə həmçinin İslam, Xristianlıq və Yəhudilikdə şəhid anlayışına fərqli yanaşmalar müqayisəli şəkildə təhlil edilir və bu fenomenin ümumbəşəri dəyər daşdığı qənaətinə gəlinir.

Ф.М.Хади

**Первоначальный взгляд на концепт шахидства и его общечеловеческая
сущность
Резюме**

В статье исследуются историческое развитие, этимология и семантические особенности концепта «шахид» в различных религиозных и культурных системах. Показано, что изначально понятие шахид означало смерть во имя веры и религиозных убеждений, однако со временем его значение расширилось, охватывая идеи общественного служения, национальной идентичности и государственности. В современной тюркской модели мышления, особенно в азербайджанской действительности, шахид воспринимается как вершина высокого идеала и самоотверженности. В работе также проводится сравнительный анализ понимания шахидства в исламе, христианстве и иудаизме, делается вывод о его универсальной ценности для человечества.

F.M.Hadi

An initial view of the concept of martyrdom and its humanistic essence
Summary

The article explores the historical development, etymology, and semantic aspects of the concept of “martyr” in different religious and cultural systems. It is demonstrated that, while originally referring to death in the name of faith and religious belief, the meaning of the concept has gradually expanded to encompass ideals of social service, national identity, and statehood. In the modern Turkic model of thought, particularly within the Azerbaijani context, martyrdom is regarded as the pinnacle of noble ideals and self-sacrifice. The study also provides a comparative analysis of the perception of martyrdom in Islam, Christianity, and Judaism, concluding that the phenomenon carries a universal human value.

Redaksiyaya daxil olub: 08.12.2025